

ALISHER NAVOIY QIT'ALARI TAHLILI

Buxoro davlat universiteti Filologiya Fakulteti

Nurillayeva Munisa

Annotatsiya: Ushbu maqolada Alisher Navoiy qit'alarida insoniyat va uning olami, o'zligini tanish, insonlarga bo'lgan munosabatlari xatti-harakatlari haqida fikr-mulohazalar berilgan.

Kalit so'zlar: qit'a, qit'a namunalari, qit'a sarlavhasi, Alisher Navoiy qit'alarida umuminsoniy qadriyatlar, ayb qidirmaslik kabi.

Navoiy ijodi va uning shxsiyati cheksiz bir ummondir. Bu ummonning qa'riga yetish, uni anglash uchun g'ovvos bo'lib dur-u gavharlarni terish zarur.

G'arbda Chig'atoy adabiyotining buyuk vakili, sharqda "Nizomi millat va din" unvoni bilan ulug'langan, o'zbek tilining asoschisi hisoblangan Mir Alisher Navoiy ko'p sohalarga o'zining asarlari bilan katta hissa qo'shgan. O'zbek she'riyatida uning she'riy asarlari yuqori cho'qqida turadi. Ruboiy, tuyuq, lug'z (chiston)larining barchasi o'zining mukammal, beqiyosligi bilan ajralib turadi. Asarlarining ichida qit'aning alohida o'rni bor.

Ma'lumki, Alisher Navoiy asarlari zamonlar oshasa-da, o'z mazmunini, buyukligini, teranligini yo'qotmaydi. Necha zamonlar o'tibdiki, uning asarlarining mavzusi, g'oyasi, jamiyatda insonlar o'rtasidagi munosabatlarda, ibrat kitobi desak, mubolag'a qilmagan bo'lamiz. Xususan, uning qit'alarining mavzusi, g'oyasi hayot bilan hamnafas. Bundan bir necha asr oldin yaratilgan bu noyob durdonalar xalqimizning ma'naviy xazinalaridan biridir.

Navoiygacha bo'lgan o'zbek adabiyotida qit'a namunalari Hofiz Xorazmiy "Muhabbatnoma" (1 ta), "Bang va chog'ir munozarasi" (2 ta) mavjud bo'lsa-da, bu janrning yuqori mavqeyga ega bo'lishi Navoiy nomi bilan bog'langan. Navoiy qit'alari poetikasi uchun xos bo'lgan yangiliklardan biri ularning har biri maxsus sarlavhaga ega

bo'lganidadir. Qit'anavislikdagi bunday an'ana faqat forsiy shoirlardan Anvari (1090-1170/75) va turkiynavis shoirlardan Alisher Navoiy devonlaridagina uchraydi.¹

Biz bu o'rinda Alisher Navoiy hazratlarining qit'alarini sharh-u bayon etishni maqsad qilib, shoirning insoniy-axloqiy munosabatlarining ulug'ligini yana bir bor anglashga urindik. Ushbu maqola orqali Alisher Navoiy qit'alarida umuminsoniy g'oyalar aks etganini ta'kidlamochimiz.

YUQORI O'LTURMOQ TALASHQUCHILARKIM HINDUI DIDBON ALARDIN YUQORIROQ DURUR UCHAR QO'NG'UZ ILGARIROQ

*Yuqori o'ltururni kim tilasa,
Kishilikdin ani yiroq bilgil,
O'lturur safda yuqorilikdin
O'lturur safda yaxshiroq bilgil.*

Alisher Navoiy o'zining asarlarida hukmdorlar, mansab egalari haqida juda ko'p yozgan. Bu o'y-xayollar orzusida juda ko'p obrazlar yaratgan. Masalan, "Hayrat ul-abror" dostonidagi Shoh Goziy hikoyatida shohning adolatpeshaligi oldida hatto ona ham o'z da'vosidan kechishi, yoki "Majolis ul-nafois" asrining yettinchi majlisi Salotin bobida deb nomlanishining o'zida ham sultonlar va ularning davlat ishlaridagi amallari aytib o'tilgan.

Navoiy o'zining orzusidagi hukmdor qanday bo'lish kerakligini o'zining asarlari orqali yaratgan obrazlari yordamida ifoda etgan.

Yuqoridagi qit'ada ham hayotda faqat amal-mansab ilinjida yurib shuning orqasidan boylik orttirib, o'zini, o'zligini unutadigan shaxslar hozirgi zamonamizda ham topiladi. Chunki mansab va boylik o'tkinchi bu bilan mast bo'lib qolmaslik zarur. Orttirgan qudrat va martabasining bahosi yo'q va umri esa vafosizdir. Demak, nafs pok va aqli sof kimsa bu mastliklardan o'zini behush qilmasligi va o'zini bunday ishlardan yiroqda tutishi adolat so'rab kelgan har bir xalqning dardiga darmon bo'lishi kerakligini uqtirgan. Shu sababdan ham "yuqori o'ltirurni" tilagandan ko'ra oddiy odamlar qatorida turish afzalroqdir, deydi hazrat Navoiy.

Alisher Navoiyning mazkur qit'asida ham inson va uning tabiati, fe'l-atvori haqida fikrlarni ko'rishimiz mumkin.

HUNAR AHLIKIM, HUNARLARIN KO`RGUZMAK AYBDURUR VA EL AYBIN YOPMOQ HUNAR

*Erur ahli hunar qoshinda hunar
Ayb yopmoq, dog`i hunar topmoq.
Hunar in elning oshkor etmak,
Yo`q esa bari aybini yopmoq.*

Har bir davrda ham har xil toifadagi insonlar yashab o'tgan. Navoiy davrida ham har xil fe'l-atvorli kimsalar bo'lib, o'zining yurish-turishi, odob-axloqi, ma'naviyati bilan boshqalardan ajralib turgan. Hazrat Navoiy olam va odam muammolari haqida o'z fikr va qarashlarini o'zining "Mahbub ul-qulub" asarida keltirib o'tgan. Bu muammolar insoniyat va olam o'rtasidagi azaliy muammolardan biri hisoblanadi. Didaktik yo'nalishdagi har qanday asarlarda inson va uning ma'naviy qiyofasi ko'rsatiladi. Qit'ada olam ahli qoshida kimningdir aybini yopmoq bu eng buyuk hunardir, deydi hazrat Navoiy. Kimningdir aybini oshkor qilmoqdan ko'ra uni ayblarini yashirmoq har bir mo'min-musulmon uchun eng ezgu fazilatlardan biridir. Ana shunday g'oyalar Navoiyning boshqa asarlarida ham o'z isbotini topgan. Xususan, "Mahbub ul-qulub" asarida: "Yaxshiliklarni topmoq - yedirmoqdir; ayblarini yashirmoq - kiydirmoqdir" degan satrlarida ham shu fikrlarni anglashimiz mumkin. Bilamizki, Sharq adabiyoti didaktik yo'nalishidagi asarlari bilan G'arb adabiyotidan farq qiladi. Shayx Sa'diy Sheroziyning "Bo'ston" asari ana shunday asarlardan biri hisoblanadi. Mazkur qit'adagi g'oya bilan keltirgan misolimiz o'xshash. Qiyoslang:

Ayb qidirmaslik haqida

*Ta'bi aybjo'ylik bo'lsa agar bas,
Tovus oyog'idan boshqasin ko'rmas.
Tozalik axtargil, ey o'zi xira
Ne ko'rsatar ko'zgu gar yuzi xira!*

Barcha aybin yuzga solma,ey g'addor,
Sening ham aybingni ko'rsatuvchi bor.

Insonlar orasida shunday kimsalar ham borki, ular ayb topib, boshqalarning kamchiliklari ustidan kulib, sal biror narsada qoqilsa, unga yomon munosabatda bo'ladilar. Afsuski, bu azaliy muammolar bizning zamonamizda ham uchrab turadi. Bunday insonlarning g'ofiligi oldida har qanday inson ko'ngli bir shisha kabi sinishi mumkin.

Navoiyning bundan besh asr avval ilgari surgan g'oyalari bugun ham o'z dolzarbligi va ahamiyatini yo'qotmay kelayotgani insonni hayratga soladi. Shunday ekan bu qit'alarni yosh avlodga o'rgatib har bir dars jarayonida hikmatlarni tatbiq etishimiz lozim. Xoh adabiyot darsi bo'lsin, xoh tarix darsida ushbu asarlarga murojaat etishimiz zarur. Uning hikmat darajasiga ko'tarilgan har bir baytini mag'zini chaqib, ota-onaga, Vatanga bo'lgan muhabbat ruhida tarbiyalashimiz uchun hazrat Alisher Navoiy ijodiga doim tayanishimiz kerak. Bunday o'lmas va boqiy asarlarimiz xalqimizning ma'naviy merosiga aylangan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Alisher Navoiy mukammal asarlar to'plami 20 jildlik T., 2003
2. Alisher Navoiy mukammal asarlar to'plami G'aroyib us-sig'ar 3-tom T., 2003
3. Alisher Navoiy mukammal asarlar to'plami. Favoyid ul-kibar 6-tom T., 2003
4. Navoiy asarlar tilining izohli lug'ati. 4 jildlik T., 1983-1985
5. Yo. Is'hoqov So'z san'ati so'zligi T., 2014
6. A. Hayitmetov Navoiy lirikasi T., 2015
7. Alisher Navoiy. Mahbub ul-qulub T., 2015
8. Sa'diy Sheroziy. Bo'ston.-T., 1960